

Benedek Katalin művészettörténész,

a kiállítás kurátora

Észak-fok, titok...

Gondolatok Török Richárd életművéről

Vasváron, az önkormányzat segítségével 2006-ban létrehozott, Török Richárd emlékkiállításnak helyet adó múzeum szomszédságában 2015-ben állították fel a bronzba öntött *Táncosnőt*. Különös és egyedi alkotás, csakúgy, mint a huszonöt éve elhunyt művész minden műve. Első látásra megragad, érthetőnek és hitelesnek látjuk, a tökéletes megjelenítésen túl érzékeljük a szobor belső kisugárzását is. A mozgásba lendült, formás női test és az arc erős koncentrációt mutat, olyasfajta elmélyülést, ami a rituális táncokhoz kapcsolódik. A taglejtések ősi tudást közvetítenek. Lecsukott szemek, leszorított haj és a két kar, az ujjak, a lábfejek helyzete, ezek harmóniája: mintha egy kultúrkör emlékezete elevenedne meg általuk. Lehetséges.

A szobrász szüleinek elbeszéléséből és a szakemberek megnyilatkozásaiból tudjuk, hogy Török az emlékezetében elraktározta, majd plasztikai formába foglalva „újraírva” idézte fel a látottakat. Nem csinált vázlatokat, nem skiccelt, Egészében látta, tudta a művet.

Török Richárd szobrászata egyedülálló jelenség a magyar művészetben. Lezárt és időtlen életmű, melyet alkotója a 20. század utolsó negyedében, egy kultúrpolitikai és ideológiai értelemben egyaránt széttartó, konfliktusokkal terhelt időszakban következetesen épített fel. A tényleges alkotásra csupán 10 -15 éve jutott. De ehhez sokféle tehetséget kapott: érzékeny intellektust, gazdag érzélemlátást, nagy munkabírást, és azt a magasba röpítő becsvágyat, ami megoldhatatlannak tűnő feladatok megalkotására tette képessé. „*Úgyis Raffaello leszek*” – jelentette ki. „*A legnagyobb tehetség volt, akit valaha is ismertem.*” (Melocco Miklós) Mindez vonzó külsővel és nagyvonalú eleganciával párosult. „*Siker volt létezése.*” (Antall István)

Harmadszori próbálkozásra vették föl a Képzőművészeti Főiskolára. A kieső éveket Török Richárd a maga javára fordította: a Képzőművészeti Kivitelező Vállalatnál díszítő szobrásznak, ezt követően a Kőfaragó Vállalatnál kőfaragónak alkalmazták. Tudatosan készült a művészlétre, örült, hogy megtanult a kővel bánni. Cséri Lajos és Kő Pál szobrászművészek hívták föl Somogyi József figyelmét a fiatalember munkáira. 1975-től a Főiskolán Somogyi lett a mestere, aki nagyra értékelte tehetségét, művészként és emberként is igen sokra tartotta. Figyelte a mintázásait, de nem korrigálta. Nem volt rá szükség. „*Így született*” – summázta a véleményét. És növendékének a tehetségéhez méltó szabadságot biztosított.

1983-tól a pályakezdő szobrász Derkovits-ösztöndíjasként alkotott. „*Szerencsesorozatam akkor kezdődött, amikor a diplomakiállításom láttán Melocco Miklós engem szemelt ki segítőtársának egy szoborcsoport megalkotásához. A siker érdekében saját műtermét is átadta. Itt aztán néhány év alatt egy önálló kiállításra is elegendő mennyiségű szobrot készítettem*” – emlékezett vissza Török.

A Zánkán fölállítandó *Ságvári Endre* szobor megbízását egy pályázaton nyerte el. A művet mérföldkönek tekinthetjük az 1980-as évek köztéri szobrászatának történetében. Nagyvonalú természetességgel értelmezte újra a portré emlékmű hagyományát, fricskát adva a naturalizmushoz közelítő mintázásnak, idézőjelbe tette az ábrázolt figurát. Portréjában egy hidegfejű, könyörtelen tekintetű, mindenkor éberrel figyelő ideológiai vezetőt látunk. Az oszlopként értelmezett és alkalmazott, drapériával a talapzatig körbecsavart vékony posztamens kiemel és összeköt, ugyanakkor inkább ingatagság, mint egyensúly van a portré és az oszlop között. A fej-oszlop-architektúra egymásra épülő együtteséből merészen egyedi mű született. Török Richárdot a személyiség kibontása izgatta. A kompozíció szakít a műfaj kliséivel és az utókor józan ítélőképességével nyúl a történelemhez, mégis megtartja az emlékezés méltóságát. Művéért 1985-ben elnyerte a Művelődési Minisztérium nívódíját.

A *Petőfi síremlék* (1985) nagyméretű halotti maszkként, mintegy a segesvári földbe süllyesztve ábrázolja a költőt. A lezárt szem, a vonásokból kiolvasható magabiztosság, az akaratos áll a zseni kibékíthetlenségét adja vissza. Török a lehunytt szemű maszkokba szinte beleégette a modelljei lelkialkatát és idegrendszerét, olykor a modell személyes karakterének egy-egy frappáns megjelenítésével együtt (*Babits Mihály*, 1982; *Jack Nicholson*, 1982; *Marlon Brando*, 1983; *Ihász Gábor*, 1991). Szobrainak eleganciája elengedhetetlen, szinte organikus eleme Török művészetének. Magabiztos tudással kelti életre a műben rejlő gondolatot, olyan tehetséggel, hogy a gondolat szinte előbb hat a szemlélőre, mint a szobrok egésze.

A mellszobrokban a megmintázott személyiség teljessége nyilvánul meg. A nemzeti értékek iránti elkötelezettsége és a művészetbe vetett megingathatatlan hite együtt élteti a nagy elődökről készített szobrait. Az anyag itt nem pusztán közvetítő, hanem az, amit Fülep Lajos így fogalmazott meg: „*a műalkotás közvetlen tanúja, a szellemivel szétválaszthatatlanul összeolvadó elem*“. A plasztika költője volt, műveiből mindenestül hiányzik a köznapiság. Minden munkája a maga teljességében, mélységében és összetettségében izgatta. Költőinkről, íróinkról, a magyar és egyetemes kultúrát, történelmet alakító és gazdagító személyiségekről mintázott szobrai plasztikailag rendkívül árnyaltak, megjelenítő erejük lenyűgöző. 1985-ben Londonban, a Barbican kulturális központban állították föl a művész *Bartók Béla* bronzba öntött mellszobrát. Nemes felületek és emelkedettséget árasztó megjelenés jellemzi, a Bartók-féle „*csak tiszta forrásból*” gondolat plasztikai megfelelője, Török zeneszereteten és Bartók iránti tiszteletén túl erős szemléletbeli hasonlóság kapcsolja össze őket: mindketten a hagyomány és a modernség ötvözéséből indultak ki. Az 1991-es *Móra Ferenc* szobor tekintete a múltban kutakodó, annak titkát vallató embert sejtet. *Kosztolányi Dezső* 1985-ben készült portréjának zártságában a műveltséget és a tiszta értékrendet őrző művészre ismerünk. *Katona József* (1991) figurájában a 19. század eleji kecskeméti hites jegyzőt látjuk, aki tudatában van annak, hogy huszonnégy évesen remekművet alkotott és általa gazdagította a nemzetét. Harmincnégy éves korában halt meg, akárcsak arcmásának készítője.

Mátyás király visegrádi szobra (1988) a tekintélyt parancsoló, erős, de megfáradt uralkodóról beszél, *Vörösmarty Mihály* arcmásának (1987) nincs köze az akadémikus ábrázolásokhoz: Török a földig érő drapériába csavart vékony posztamenssel újabb értelmezési lehetőséget talált. A talapzat megrendítő bizonytalanságot hordoz. A fej és a posztamens csak együtt egész.

A drapériába öltöztetett posztamens ugyanolyan karakteres jellemzője Török Richárd művészetének, mint a csukott szemmel mintázott portrék, „*Török Richárd az önmagukat halálba álmódó alakok szobrásza*” – írta Wehner Tibor. Egyik emblematikus műve, az archaizáló, úgynevezett imperátor bronz oszlop (*Oszlop*, 1983) az 1987-ben elnyert római

öszöndíj előtti években született. Témája az ókorból előhívott, hagyományossá vált típus, a rabszolgák búcsúja: „Ave Caesar, morituri te salutant!” („Légy üdvözölve cézár, a halálba menők köszöntenek!”) A római művészetre utaló szobor egy, az időtlenségben megörökített halotti maszk-önarckép és gesztus. A gesztus nem szakad el az alkotástól, művészet és gondolat eggyé válik. A szobor tágra nyitja az előkép gondolatkörét, újrafogalmazza az élet és a halál viszonyát kifejező ókori műfajt. Ezt a vonulatot folytatja a *Róma* (1983) bronz torzó, amely éppen a szem vonala alatt fejeződik be.

Hippokratész szobra (1985) köztérre készült. Török Richárdnak természetes közege volt a köztéri szobrászat, a nagyméretű, elsősorban bronz plasztikák készítése. A portré a görög tudós orvoslásba vetett hitének és az ebből fakadó belső harcának elementáris hatású kifejezése. Lecsukott szeme mögött sejteni véljük mindazt a történetet, ami új mederbe terelte az európai gyógyítás történetét. Az „elsők” átértett felelősségét. A szájüregben a fogak, a fogsor valóságghú plasztikai elemként jelennek meg, ezek révén a megmintázott személy és vele együtt a mondanivaló különleges nyomatékot kap. Török Richárd előszeretettel építette munkáiba ezt a jelzést, reszelő segítségével gondosan alakítgatva a részleteket.

A klasszikus oszlop formájú posztamensek a lényegre hangsúlyozzák; ez összhangban áll a művész Hippokratész-felfogásával csakúgy, mint a *Kölcsey Ferencről* (1989), *Gr. Széchenyi Istvánról* (1991) vagy *Kossuth Lajosról* (1991) kialakított képpel. Török minden munkája azonos hittel, azonos erővel és azonos hangsúllyal jelenik meg. Az anyag mozgása telítve van tartalommal, a plasztikában a személyiség és a karakter a maga teljességében tárul fel. A szobrász klasszikus vonalú oszlopra helyezve képzelte el a nagy hazafiak portréját. Kölcsey Ferenc félrebillent feje kiszolgáltatottságról és rezignációról árulkodik, ám ez a fej érezhetően súlyos és kiengesztelhetetlen. Kossuth és Széchenyi szobra New Yorkban, a magyar ENSZ palotában áll, mindkettő rendkívüli megszólító erővel hat. A kiállításon összevethetjük az ereje teljében lévő, európai értékrendben gondolkodó zseniális politikus és az elmeegógyintézetet megjárta „legnagyobb magyar” vonásait; egyikén sem találunk hamis pátoszt. Az idős *Széchenyi* portrén (1990) föllelhető az érzelmek eredendően groteszk mimikai megfogalmazása; ettől olyan meggyőző. (Ebből a szempontból is érdekes megfigyelni az 1985-ös *Liszt Ferenc* portrét.) Török számára a szépség, az esztétikum nagyon fontos volt: „*Nem tagadott semmit, de megszépített mindent.*” (Melocco Miklós)

Dr. Kotlán Sándor nagy tekintélyű, nemzetközileg is elismert parazitológus volt. Portréján (1987) hangsúlyos a nyitott szem, olyannyira, hogy a szobrász féldrágakövet használt a szemgolyó helyén. Démonian szuggesztív. Értékrendjében a világos ész, a magas szintű tudás, a hivatás iránti elkötelezettség mindennél fontosabbak. *Nobel Alfréd* (1992) portréján szubtilis, befelé élő töprengő embert látunk, aki kevés szóval is örök értéket tud alkotni.

A Mintázott ember (1984) szintén a Török kifejezőmódjához leginkább illő anyagban, bronzban áll előttünk. Egész alakos szoborban mintázta meg önmagát, melyet az otthonában őrzött; együtt élt ezzel a távolságtartást követelő, nagy hatású művel. 1985-ben a Múcsarnokban állította ki a szobrot. Ismét a csukott szemű, maszkyszerűen mintázott szoborarcok birodalmában járunk. A harminc éves alkotó talán megsejthette önnön választotta távozását Kháron ladikján? Nem tudjuk, de mintha a szobor ezt sugallná. A testhez szorított teniszütő harmonikusan követi annak vonalát. Szinte tapintható a belső feszültség. Török jegyzett teniszjátékos volt, élete teljességéhez a szobrászat és a zene mellett a tenisz is hozzátartozott. A sportszellemet családi örökségként kapta: édesapja, Török Bódog az olimpiát nyert női kézilabda válogatott szövetségi kapitánya volt. Fia 1990-ben elkészítette a márvány oszlopra helyezett *Tenisz vándordíjat*, a *Kézilabda VB Nemzetközi díját* (1982),

a *Súlyemelő Világkupa* domborművet (1985). Mindhárom, de különösen ez utóbbi, nagy elismerést váltott ki a sportemberek körében.

Az átlátható és átjárható világ embere volt. Szobrai statikusak, de nem merevek, a művészi-szakmai megoldások és a gondolatok gazdagsága nem a kimódoltságban, nem a keresett technikákban rejlett. Belső feszültség vibrál az 1988-as keltezésű gipszfigurájában és ugyanez érinti meg a szemlélőt az 1984-ből való Énekesnő (Tina Turner) egész alakos megfogalmazásában. Szinte látjuk a művésznő fegyelmezett összpontosítását, ahogyan végigáramlik a testén és végül feltör belőle a varázslatos hang.

Lázás igyekezettel dolgozott a szobrász, mint aki érzi: kiszámolt ideje maradt hátra. Önarcképét harmincegy évesen halotti maszkként mintázta meg. Talán egyszerre és egy időben létezett benne az alkotásra teremtett, az életet igenlő és a visszavonhatatlan halálérzetet megéltő, magába rejtő ember. Elgondolkodtató, hogy vajon milyen kapcsolatban állhatott a halál, a fiatalkori halál parancsával. Modelljei közül sokan fiatalon indultak a végső útra: József Attila, Ady Endre, Kosztolányi Dezső, Petőfi Sándor, Katona József... ahogyan ő maga is.

Török éppoly természetességgel bánt a kővel, mint az agyaggal, a gipsszel, a porcelánnal és a bronzal. Elsősorban bronzon dolgozott, maga készítette szerszámokkal. Ő fejezte be a cizellőr munkáját. Canberrában, a Magyar Nagykövetség parkjában áll a kőbe faragott *Szókratész megkísértése* (1991). A művész megbontotta az egységes kompozíciót, önálló műként értelmezte a vízből kiemelkedő, telt idomú, kihívóan elheverő nőalakot. A kőből faragott figura fejtartása is utal a nő szándékára. Izgalmas a témaválasztás és a tér kihasználása, annál is inkább, mivel a park alkalmanként reprezentatív összejövetelek helyszínéül szolgál, Szókratész alakját, a filozófust, aki a szellemi és nem a testi élvezetekben lelt örömet, Melocco Miklós készítette. Melocco és Török Richárd barátsága mindkettőjüknek sokat adott. Értékes művészi és emberi kapcsolatukat a tanár-tanítvány szellemi és szakmai viszony és a közös munkák, őszinte beszélgetések érlelték.

A Györkönyben megvalósult *II. világháborús emlékmű* katartikus erejű, bronzba öntött mementő. Szükszavú, döbbenetes élmény a kereszt formát öltő csonkult kar, a végsőkig elkínzott borostás arc, a halott katona lezárt szeme. Gyolccsal körbecsavarva a krisztusi szenvedésekre emlékeztet. A háború katonája valaha ember volt; a fogak kidolgozása ezt még megrendítőbbé teszi. A fehér márvány sírkőforma az áldozatok nevével a posztamens szerepét tölti be. A föléje helyezett, patinázott bronz katona büszkén ezzel a fehérrel kerül kontrasztba. Nem látjuk az elesettek és hősök ábrázolásának megszokott pátoszákat. A mű II. világháborús emlékmű szobrászatunk egyik legőszintébb alkotása.

Török Richárd Szent István alakjába sűrítette mindazt, amit tisztelt és értéknek tartott. Első királyunk a legnagyobb példakép, István műve, megvalósított eszméi számára a legfőbb erkölcsi mérték. Államalapítónk ábrázolásai többnyire a konzervatív közízlést követik, annak igyekeznek megfelelni, heroizmust és méltóságot mutatnak. Török azonban nem a közízlés alá, hanem elé pozícionálta szobraikat. Autonóm módon jelenítette meg az államalapítót, az első királyt és szentet a magyar történelemben. 1984-1990 között sorra készítette a benne élő királykép hiteles ábrázolásait, amelyekben a legkülönbözőbb stílusrétegek egyéni ötvözetét vonultatta fel. Művei eszme- és alakhűek, mégis szabad szellemben fogantak. A harminc évesen készített *Szent István feje* (1984) színezett terrakotta. A király megszólít, összpontosító arckifejezése arra enged következtetni, hogy valami fontosat készül mondani. Nyíltan, érthetően beszél, erre utal a szájállása és a jól látható fogazat. 1988-ban, a király halálának és

szentté emelésének évfordulóján Székesfehérvárra készítette a *Kard és kereszt* című, oszlopon álló Szent István portrét. A kompozícióban maga a figura a kard és a kereszt, e két jegyben végezte országépítő munkáját, ami küzdelmes és áldozatokat követelő feladat. Lehunyt szeme, szenvedésről és eltökéltségről beszélő arca, a szobor beállítása a király méltóságát érzékelteti. A természetességgel ütköztetett különböző plasztikai felületek, a sima és borzolt minőségek által a modell jellemrajza tovább gazdagodik. A *Szent István* téma gipsz korpuszán (19B9) az oszlopra helyezett, aroncskoronás király feje félrebillen. Nyitott ajkak, lecsukott szem, kiszikkadt arcát mély gyötrellem és szenvedés járja át.

A metaforákban gondolkodó Török Richárd számára Szent István a saját szellemiségének, világlátásának hiteles tükre. A művész megfogalmazásában a király halandó ember, akit a sors emberfeletti történelmi feladatokra szánt. Az 1990-ben gipszbe mintázott alak bronzba öntve 2001 óta magasodik a pannonhalmi Bencés Főapátság mellett. A szobor a pogány Vajkból lett István királyt jeleníti meg; a kardját, mint keresztet markoló uralkodó arcvonásai az embertelen áldozatokat követelő veszteségeket átélő és sokat temető emberéi. Kétségekkel küszködik, ugyanakkor erőt sugároz.

A többi példakép is a legnagyobbak közül került ki. Tizennégy évesen Török megmintázta Leonardót, majd 1972-re véglegesítette a domborművet. A későbbiekben is szívesen élt a műfajban rejlő kifejezési lehetőségekkel. A *Pilinszky János* domborművön (1982) a költő cigarettafüst gomolygásában mondja versét a végtelen fájdalomról. Kevés számú érméjén és kisplasztikáin ugyanazokra az erényekre találunk, mint a monumentális alkotásain (*Hasadás*, 1979; *50 éves a rizstermesztés*, 1984; *Tájnő*, 1979; *Napozó nő*, 1983). Egyedülálló módon teremtett gondolati összefüggést Michelangelo és Leonardo da Vinci alkotásai, és a saját művészete között. Egy tagolt kompozíciós kereten belül művészi kapcsolat jött létre az előképek nyomán született plasztikái között (*Ádám teremtése*; *Leonardo léptékembere*; *Az Úr*, 1992). A Szegeden látható elrendezés által az eredeti remekművek újabb értelmezést kapnak.

Utolsó műve a *Befejezetlen Madonna* (1992). Az anya szenvedése immár belenyugvássá nemesedik, a fájdalom átjárja lényét. Erőtlenül ölébe hulló kezével tartja gyermekét. Első pillantásra ezt és így látjuk. Szobrászi erejének köszönhetően átéljük a pieta teljes élményét, noha a gyermeket Török Richárd már nem készíthette el. 1993 januárjában váratlanul távozott közülünk. Szülei több mint tíz éven át eltökélten igyekeztek helyet találni a műveinek. Hittek abban, hogy a művek közzétételén keresztül találnak a művészetéhez méltó elhelyezést. Vasvár vállalta a megtisztelő feladatot, hogy egy emlékmúzeumban felelősséggel őrzi és bemutatja a műveket. 2004-ben az életmű elnyerte az európai szellemiségű magyar művészeket elismerő M. S. mester díjat.